

Tošenovský, Ludvík

Filosofické otázky kybernetiky

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. G, Řada sociálněvědná.
1962, vol. 11, iss. G6, pp. 190-194

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/111480>

Access Date: 24. 03. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Oprávněně jsou ve studii kritizováni dále ti soudruzi, kteří považují vědecký komunismus za jediný mezičlánek, který spojuje politickou ekonomii a marxistickou filosofii s revoluční praxí dělnického hnutí (str. 61). (Těchto mezičláneků je, jak je obecně známo, více.)

Jestliže v dalším souhlasíme plně s tvrzením autorů, že rozdíl mezi historickým materialismem a politickou ekonomikou je za prvé v tom, že historický materialismus je disciplínou filosofickou a politická ekonomie disciplínou nefilosofickou a že historický materialismus má obecnější charakter, pak se již nemůžeme ztotožnit plně s názorem, „že politická ekonomie umožňuje poznání podstaty společenských vztahů, kdežto historický materialismus umožňuje poznání: a) celku společenského života, b) tedy všech společenských vztahů...“ (str. 63). Tato určení jsou příliš široká a proto ne dost přesná, jak jsme se pokusili ukázat již na jiném místě, a jsou dokonce v jistém rozporu se stanoviskem samotných autorů. Vždyť na straně 118 recenzované práce je uvedeno, že se historický materialismus zabývá zkoumáním podstaty společenských procesů. S takovými širokými definicemi či soudy se setkáváme i na jiných místech. Etika obsahuje „něco navíc“ než pouhou racionalitu (str. 70), estetika je „částečná“ (uvozovky autorů) filosofická disciplína (str. 71) a je v jistém smyslu filosofická (str. 73), filosofie zkoumá „ono obecné“ (str. 27) atd. Na druhé straně je ovšem pravda, že se autoři mohli s ohledem na daný stav zkoumání v uvedených disciplínách takovým formulacím dosti těžko vyhnout.

V oddílu B, ve kterém je pojednáno o otázkách metody historického materialismu, zastávají autoři správné stanovisko, které převládalo již v diskusi, totiž že „rozhodující metodou zkoumání historického materialismu je materialistická dialektika...“ (str. 82). „Metodou konkrétního zpracování materiálu je u historického materialismu logická a dialektická analýza jednotlivých výsledků společenských věd“ (str. 82).

Podle našeho soudu je správné zdůrazněn i fakt, že zkoumání v oblasti historického materialismu vyžaduje předně od badatele samotného velké schopnosti najít pro konkrétní případ správný metodický postup, kombinaci různých metod, použití společenského výzkumu, statistiky atd. Proto odmítli autoři zcela po právu názory, které omezovaly historický materialismus na aplikaci nejobecnějších pouček dialektického materialismu na společnost (str. 83), a stejně i krajní názory, podle kterých je společenský výzkum základním metodickým prostředkem (Klofáč, Tlustý, str. 83).

Přesvědčivé významy také kritika novokantovských názorů, podle kterých mohou mít dvě vědy jen jeden předmět a lišit se pouze metodou, neboť „věda... je jednotou předmětu a odpovídající metody“ (str. 97). V otázce metody nelze, jak píší autoři, navazovat na názory buržoazní sociologie, lze však přepracovat některé konkrétní techniky.

Úsilí o nalezení nových metod se projevovalo i u nás. Autoři se zmínují také o dvou neúspěšných pokusech, a to o pokusu L. Tondla formalizovat společenské vztahy a o pokusu K. Kosíka, který propagoval metodu konkrétní totality. V recenzované práci je neúspěšnost těchto obou pokusů ukázána způsobem vskutku přesvědčivým. Formalizace se stane na jistém stupni vývoje vědy jistě nutnou, postup, který volil Tondl, však vedl k formalismu a byl proto nesprávný (str. 122), neboť formální systém má svůj význam až ve spojení se systémem pojmovým (str. 125), a proto dosavadní systémy zvolenou formalizací nepřipustně zjednodušovaly (str. 126). V diskusi byla odsouzena i metoda konkrétní totality, protože, jak autoři ukazují, nepřináší hlubší pohled na společenské jevy, ale vrací se ke stádiu dávno překonanému, pohlíží na společenské jevy metafyzicky tím, že staví všechny základní společenské jevy do jedné roviny. Rozhodující role společenského způsobu výroby tím nejen není hlouběji chápána, ale je fakticky popřena.

Pro oba tyto směry je příznačné, že brojily proti politickému obsahu historického materialismu a usilovaly o jeho vyloučení z vědy o společnosti. Vydávaly toto své počínání za předpoklad skutečné vědy. Jak autoři ukazují, je politický charakter historického materialismu předpokladem jeho vědeckosti. K tomuto problému se autoři vracejí i v závěru své práce. I zde se jim podařilo dokázat, že vývoj marxistické filosofie a historického materialismu je spjat těsně s politikou a že rozvoj filosofie je otázkou politickou.

V práci bychom našli ještě mnoho cenného, mohli jsme však poukázat jen na některé nejzávažnější otázky. Pokud jsme k našemu referátu připojovali kritické připomínky, čítili jsme tak hlavně z toho důvodu, abychom ukázali velkou složitost a důležitost tohoto problému a vyzvedli ještě více význam práce, kterou L. Hrzal a Č. Mácha vykonali pro další rozpracování těchto otázek i pro potřebu propagandistů.

Walter Smrčka

Filosofické otázky kybernetiky (Sborník, NPL, Praha 1962, str. 376)

Ve vývoji vědy se vedle tradičního procesu diferenciatního prosazují v našem století tyto dvě základní tendence: 1. integrační, 2. matematizační. Kybernetika, která zkoumá ve velké

míře *matematickými* prostředky problémy řízení složitých samočinně se řídících soustav (od strojů přes organismy až ke společnosti) a do jejíhož předmětu patří, jsou v něm *shrnuty* některé — hlavně kvantitativní, ovšem ne jenom kvantitativní — stránky různých forem pohybu hmoty, je v plném souladu s oběma těmito tendencemi; je přímo jejich projevem. Věda o „řízení a sdělování v živých organismech a ve strojích“, jak předmět kybernetiky vymezil její zakladatel Norbert Wiener,¹ se tak stává významnou součástí soudobého vědeckého poznání.

Filosofické problémy této relativně mladé vědy patří do tzv. teoretické kybernetiky, kterou je třeba odlišovat od kybernetiky technické a užité. Rozboru filosofických otázek kybernetiky je věnován sborník, který v roce 1962 vydalo NPL. Nejde pouze o překlad sovětského sborníku stejného názvu.² České vydání je podstatně změněno. Z původních třinácti statí a zpráv je sedm vypuštěno a místo toho jsou do sborníku zařazeny tři obsáhlejší studie, v nichž se pomocí teorie informace řeší některé otázky psychologie, evoluční teorie a lingvistiky. Jsou převzaty z jiných sovětských publikací a časopisů. V podobě poznámky „místo úvodu“ je do knihy zařazena krátká úvaha *O kybernetice na dvě fronty*, v níž akademik A. Kolman přesevěřlivě vystupuje jak proti podceňování, tak také proti přeceňování možnosti kybernetiky. Seznam literatury je rovněž vhodně upraven (doplněn hlavně přehledem literatury o kybernetice v českém a slovenském jazyce).

Překladaťel Jiří Zeman a Lub. Doležel i vydavatelé se velmi zodpovědně zhostili svého úkolu. Při přípravě sborníku vzali zjevně v úvahu velmi informovaně a přesevěřlivě napsanou recenzi původního sovětského sborníku z pera L. B. Itelsona.³ Itelsonova ostrá polemika s některými názory J. P. Frolova, který se zdá, dostatečně nedomyslíl některé problémy kybernetiky, vedla vydavatele k vypuštění jeho statě. Ostatní nebyly zařazeny do českého vydání hlavně proto, že se v nich z velké části opakuje to, co je obsaženo ve studiích ostatních.

Úkolem této recenze není ani podat syntetizující kritický pohled na řešenou problematiku (ta by musela do značné míry přejímat Itelsonův postup a závěry), ani provést vyčerpávající rozbor všech statí sborníku a jejich zhodnocení (to by vyžádalo příliš mnoho místa). Zamysleme se v souvislosti se stručnou charakteristikou prvních šesti studií pouze nad některými vybranými filosofickými problémy kybernetiky; poslední tři studie budeme jenom přehledně charakterizovat.

Šaljutinova práce *O kybernetice a sféře jejího použití* je daleko nejdlejší studií zařazenou do sborníku. Autor v ní pojednává o předmětu kybernetiky, o jejím významu pro vědecké poznání a o poměru mezi myšlením a mezi procesy počítání ve strojích. V souvislosti s řešením těchto tří okruhů otázek se autorovi podařilo seznámit čtenáře přístupnou formou s nejzávažnějšími myšlenkami kybernetiky, i když jeho studie pochopitelně nemůže a ani nechce nahradit studium systematických učebnic kybernetiky.⁴ Nicméně ze všech studií sborníku je nevhodnější k tomu, aby jako prvá stať uvedla čtenáře do filosofické problematiky kybernetiky.

Z autorových myšlenek zaslouží největší pozornosti otázka, ke kterému ze dvou skupin věd patří kybernetika, zda 1. k těm, které studují kvantitativní vztahy absolutně oddělené od jejich kvalitativního obsahu, jako jsou algebra, teorie množin, topologie aj., nebo 2. k těm, které sice odhlízejí od konkrétního materiálního substrátu některých vztahů, a proto je mohou zkoumat pomocí matematického aparátu, současně však respektují také určité stránky obsahu, jako jsou teorie vlnění, termodynamika aj. (str. 19). Celý rozbor otázky předmětu kybernetiky ústí v odpověď, že kybernetika patří k vědám druhého typu.

Autor názorně ukázal, že kybernetické pojmy vytvářejí nové možnosti pro zkoumání procesů přenosu a zpracování informace v nejrůznějších objektech. Umožňují vzájemně obohacování různých disciplín a vytvářejí teoretické předpoklady pro modelování různých procesů. Ke kladům Šaljutinovy studie patří to, že zdůrazňuje, co je podmínkou úspěšné realizace všech těchto možností, totiž respektování kvalitativní svéráznosti různých forem pohybu hmoty, jakož i dialektického vzájemného působení obecného a specifického, celku a jeho částí (str. 64).

Autor přesevěřlivě dokazuje, že stroje nemyslí, ale že plní jen některé funkce myšlení. Že třeba pomáhaty podstatně urychlit velmi náročné početní úkony. Myšlení strojů je vždy pouze „myšlením“ v tomto smyslu.

Kolmanova stať *O filosofických a společenských problémech kybernetiky* je nesporně cenná pro své zajímavé informace (např. o akademikovi Kolmogorovovi, který ještě v r. 1956 zaujímal negativní postoj ke kybernetice, od roku 1957 však svůj omyl důkladně napravil; cenný je také výklad o matematickém obsahu pojmu informace na str. 104–105).

Velmi zásadný, i když sporný je rovněž Kolmanův pokus dokázat, že i dialektické myšlení je natolik formalizovatelné, že stroje mohou plnit též některé funkce dialektického myšlení.

(Důsledně dialektickým je nejen myšlení se znalostí dialektiky jsoucna, ale i s přihlédnutím k tomu specifickému, jímž se tato dialektika projevuje v oblasti myšlení.) Nehledě k tomu, že autor sleduje nesporně plně oprávněný cíl odmítnout negativní odpověď na otázku o uvedené možnosti kybernetických strojů jako námitku proti kybernetice, jeho pokus je přesvědčivý. Ostatně autor další studie se v více místech vyjadřuje způsobem, který svědčí o tom, že Kolmanův „optimismus“ v tomto směru nesdílí (srovnej str. 128, 136). Za nejzávažnější argument proti Kolmanovým vývodům lze považovat zjištění, že předmět dialektické logiky (dialektické myšlení a konkrétní dialektika myšlení) se v tom podstatném vůbec nekryje s předmětem kybernetiky. To ovšem naprosto nijak nesnižuje význam kybernetiky, spíše ji činí pro dialektické myšlení v obdobné míře potřebnou, jako je pro ně potřebné myšlení formálně-logické.

Filosoficky nejpodnětější a nejzajímavější stať sborníku s titulem *O možnosti kybernetiky z hlediska odrazu jako vlastnosti hmoty* napsal B. S. Ukrajincev.

Výstižná je jeho charakteristika pojmu *řízení*, jedné z ústředních kategorií kybernetiky. Jsou to podle Ukrajinceva „procesy zvláštního druhu spojené s fungováním technického, biologického nebo společenského aparátu...“, kterým se vyznačuje složitá dynamická... soustava“ (str. 120).

Zajímavý je přehled osobitých rysů *informace* (1. neexistuje bez příslušného materiálního objektu informace a svého hmotného nositele, avšak materiální objekt existuje nezávisle na informaci o něm, 2. dávky energie a měřítka působení ve formě informace nesmějí být ani příliš malé, ani příliš velké, 3. pojmy *informace* a *řízení* se navzájem předpokládají; str. 120 až 121). V souvislosti s pokusem charakterizovat obsah pojmu informace podal autor vskutku pozoruhodný výměr *odrazu* (on píše „elementárního odrazu“, aby jej odlišil od psychického odrazu, od odrazu ve vědomí; definice však výstižně charakterizuje obsah kategorie odrazu v obou významech, avšem s přihlédnutím k tomu, že vědomí není hmotnou soustavou, ale funkcí odrážející hmotné soustavy). Je to podle něho proces, při němž se v důsledku působení jedné hmotné soustavy na druhou zvláštní rysy procesů v první soustavě reprodukuje v jiné formě ve zvláštních rysech procesů druhé soustavy; forma této reprodukce je určována druhou (odrážející) soustavou, kdežto její obsah, variace její změny jsou určovány prvou (odráženou) soustavou (str. 123). Filosoficky zajímavý je fakt, že autor Leninovu tezi o tom, že „zobrazení nemůže existovat bez věci, kterou zobrazuje, ale... věc, která je zobrazována, existuje nezávisle na tom, kdo ji zobrazuje“, nazývá *základním zákonem odrazu* (tamtéž). Podstatu *informace* pak autor spatřuje v tom, že proces informace probíhá proto, že se uskutečňuje proces odrazu, tj. že se v jiné formě reprodukuje osobité rysy objektu, o němž se podává informace, a dále v tom, že se jí využívá při řízení složitých dynamických soustav (str. 125).

Otázce vztahu mezi kategoriemi *odrazu* a *informace* věnuje autor pozornost také ve svém článku, uveřejněném nedávno v časopise *Voprosy filosofii*.⁵ V něm své názory dále rozvíjí a prohlubuje.

B. S. Ukrajincev se jako jediný autor ve své studii zařazené do sborníku dotýká otázky, jaké nové možnosti přinese někdy v budoucnu syntéza živé hmoty. Uvažuje ovšem jen v tom smyslu, že ve strojích budoucnosti bude asi využito synteticky vytvořených „živých“ součástí. Nepřekvapuje proto, že dochází k závěru, že se takové stroje nikdy nepovznou na úroveň činnosti mozku. Vystává ovšem otázka, zda využití těch zákonů vědy, včetně zákonů kybernetiky, které budou známy ve velmi vzdálené době, kdy již budeme schopni synteticky připravovat živou hmotu relativně vysoce organizovanou, zda jejich využití při tvorbě této hmoty neumožní dosáhnout dnes ještě zcela nepředstavitelných pozitivních výsledků. A. Kolman má pravdu, když v jiné knize zjišťuje, že o tom všem nemůžeme ještě dnes říci nic určitého.⁶ Na druhé straně lze však mít za to, že filosofie by neplnila jeden ze svých důležitých úkolů, kdyby se bála odvážných výhledů do budoucna. V pozitivistickém přistřihování křidel, v brzdění fantasticko-vědeckého rozletu těch pracovníků speciálně vědních oborů, kteří mají odvahu nahlížet směr do budoucna i za cenu, že se v některých případech zmýlí, nelze přece v žádném případě spatřovat poslání vědecké filosofie.

Akademik Berg ve stati *Problémy řízení a kybernetika* především upozorňuje na to, že dávno před vznikem vědy o řízení byly uplatňovány některé její principy v leninském řízení sovětského státu. Dále se stručně věnuje otázkám přechodu od mechanizace k plnému využití kybernetiky při řízení výroby. Speciálním otázkám využití kybernetiky při plánování a celkovém řízení výroby v současných podmínkách socialistického státu však věnuje poměrně malou pozornost. Lze považovat za jistý nedostatek, že ani do původního sovětského sborníku, ani do našeho vydání tohoto sborníku nebyla zařazena stať, která by se těmito otázkami obírala.

Na besedě v redakci časopisu *Voprosy filosofii* odpověděl N. Wiener na otázku, jaké jsou podle jeho názoru možnosti využití kybernetiky při ekonomických zkoumáních a při zdokona-

lování práce různých hospodářských organizací, hodně zdrženlivě. Ukázal totiž hlavně na potíže, s nimiž se uplatnění kybernetiky v tomto směru setkává.⁷ Lze však mít za to, že zmíněné těžkosti jsou spíše charakteristické pro kapitalistické hospodářství, že se však v míře daleko menší týkají ekonomiky socialistické společnosti. Lze považovat za více než pravděpodobné, že existuje nikoliv jenom možnost, ale naprostá nevyhnutelnost, nezbytnost využívat při uvědomělém řízení socialistického hospodářství všech výsledků vědeckého poznání, zvláště pak vědy o řízení. Stať, která by se asi v tom zaměření, jak se o těchto problémech píše občas v denním tisku, ovšem důkladnější a obsáhlejší,⁸ obírala uvedenou problematikou, byla by značným obohacením sborníku.

Akademik Berg se těchto otázek také dotýká, avšak jenom zběžně a v souvislosti s tím, co představuje hlavní úkol jeho stati: podat informativní přehled o rozvoji kybernetiky v SSSR a o jejích nejbližších úkolech.

Iljinova stať, jediná práce specialisty z oboru technických věd uveřejněná ve sborníku, je nadepsána *Některé otázky vědy o řídicích soustavách* (přesnější překlad posledních tří slov by měl asi znít: o soustavách řízení).

Z jeho vývodů zvláště zaujmou kromě pozoruhodných schémat myšlenky o tom, že je zbytečné bojovat proti takovým pojmům, jako jsou „strojová paměť“ a „myslící stroj“, i když je jasné, že nejde o lidskou paměť, lidské myšlení apod. Je to vlastně zbytečné, jako by bylo nesmyslné bojovat proti takovým termínům, jako je „únava kovů“ aj.

Autor velmi přesvědčivě dovodil, že úkolem strojů je ulehčovat práci člověka a že by bylo sotva účelné, i kdyby to bylo možné, svěřovat stroji vykonávání mnoha, i velmi složitých funkcí, které může vykonávat člověk. Autor zde má na mysli především oblast umění a těch stránek duševního života, které jsou spjaty s projevy zájmů, morálních faktorů, citů aj.

Velmi mnoho i filosoficky zajímavého obsahuje studie P. K. Anochina *Fyziologie a kybernetika*.

Ze šesti kapitol této studie (1. Některé konkrétní principy kybernetiky, 2. Obecné problémy kybernetiky, 3. Aferentní funkce organismu a kybernetika, 4. Procesy samočinné regulace v organismu a kybernetika, 5. Kybernetika a reflexní teorie, 6. Podmíněný reflex a kybernetika) je nejzávažnější kapitola poslední. Výsledky rozboru problematiky této kapitoly autor shrnuje takto: „Žádné modely podmíněně reflexních reakcí si nemohou činit nárok ani na vzdálenou podobnost se skutečným podmíněným reflexem, nebudou-li u nich vzaty v úvahu dva základní procesy: a) proces aferentní sventézy a b) vytvoření akceptoru činnosti jako aparátu „hodnocení“ výsledků činnosti. Vytvoření tzv. samočinně se učících strojů nemůže skýtat argumenty proti řečené poučce. Toto „učení“ se podobá skutečnému učení pouze ve svém konečném výsledku“ (str. 240).

Už v třetí kapitole své studie autor podal a také vložil svůj přehled typů (klasifikaci) aferentace (str. 218). Autor patří k těm badatelům, kteří se hrdě hlásí k odkazu fyziologického díla I. P. Pavlova. Sám již v třicátých letech významně přispěl k dalšímu rozvinutí jeho učení. Nemůže se proto smířit s tím, že někteří kybernetikové v dostatečné míře nepřihlížejí k výsledkům, jichž dosáhla sovětská pavlovovská škola.

Poslední tři studie sborníku (N. I. Zinkin: *Některé otázky užití teorie informace v psychologii*, I. I. Šmalgauzen: *Základy evolučního procesu ve světle kybernetiky*, I. M. Jaglom, R. S. Dobrušin, A. M. Jaglom: *Teorie informace a lingvistika*) jsou pokusy specialistů v psychologii, biologii a lingvistice aplikovat kybernetické metody na zkoumání speciálních problémů uvedených věd. Samy o sobě neobsahují žádné filosofické problémy. Nepřímo však i ony vybízejí filosofa k novému zamýšlení nad otázkami vědomí, problematikou vývoje, včetně filosofických otázek genetiky, a nad vztahem jazyka a myšlení. V tomto smyslu je jejich zařazení do sborníku plně odůvodněno.

Vydavatelé však asi počítali s tím, že uvedené studie zaujmou také naše psychology a linguisty. V tom se zmýlili, protože naši specialisté těchto oborů obě zmíněné stati dobře znají (z časopisu *Voprosy psychologii* už asi pět let, z časopisu *Voprosy jazykoznanija* už asi tři roky). Pouze uveřejnění překladu Šmalgauzenovy studie v recenzovaném sborníku je pozitivním činem i z hlediska našich biologů, protože publikaci, z níž je převzata, nemají všichni po ruce.

V závěru je možno konstatovat, že vydání sborníku v NPL je v každém případě třeba přivítat. Přitom nelze nevidět, že doba od napsání většiny statí až do doby, kdy se dostávají do rukou českého čtenáře, je z hlediska krátké historie kybernetiky příliš dlouhá. Za dobu posledních čtyř až pěti let prodělala tato mladá věda další bouřlivý vývoj, na který už pochopitelně sborník nereaguje a reagovat nemůže.

Je si proto třeba přát, aby o filosofických problémech kybernetiky vycházelo u nás co nejvíce původních prací, schopných pohotově filosoficky zevšeobecňovat nejnovější výsledky vědy o řízení i výsledky její aplikace v různých oblastech vědění.

Ludvík Tošenovský

POZNÁMKY

¹ Srovnej titul základního Wienerova spisu *Kybernetika neboli řízení a sdělování v živých organismech a strojích* (Cybernetics or Control and Communication in the Animal and the Machine, pův. vyd. z r. 1948), české vyd. SNTL, Praha 1960, 152 str.

² *Filosofskije voprosy kibernetiki*, Socekgiz, Moskva 1961, 392 str.

³ L. B. Itelson (Baku), *Obsuždenije nužno prodolžit*, Voprosy filosofii, roč. 1962, No. 7, str. 163–167.

⁴ U nás jsou nejpřístupnější tyto systematické učebnice kybernetiky: I. A. Poletajev, *Kybernetika*, SNTL, Praha 1961, 432 str., W. Ross Ashby, *Kybernetika*, MME, sv. 23, Orbis, Praha 1961, 366 str.

⁵ B. S. Ukrajincev, *Informacija i otráženie*, Voprosy filosofii, roč. 1963, No. 2, str. 26–38.

⁶ Srovnej předmluvu k českému vydání Poletajevovy učebnice (viz pozn. č. 5), str. 16.

⁷ Voprosy filosofii, roč. 1960, No. 9, str. 165–166. Podobně skepticky se vyjádřil o těžkostech při zkoumání jiných sociálně vědních problémů. Srovnej také Norbert Wiener, *Kybernetika a společnost* (The Human Use of Human Beings — Cybernetics and Society, pův. vyd. z r. 1950, doplněné z r. 1954), české vydání v nakl. ČSAV, Praha 1963, 220 str.

⁸ Srovnej např. V. Gluškov, ředitel Ústavu kybernetiky AV USSR, *Kybernetika a řízení výroby*, moskevská Pravda, přetištěno v RP ze 17. X. 1962, str. 4.

Jindřich Zelený: **O logické struktuře Marxova Kapitálu** (Praha 1962, nakl. ČSAV, 232 stran)

Kniha Jindřicha Zeleného patří nepochybně k nejzajímavějším v soudobé české filosofické literatuře. Pojednává o problémech, které jsou pro vývoj marxismu velmi důležité, a proto se v posledních letech těší velké pozornosti marxistických filosofů.

K otázkám dialektického myšlení v Marxově Kapitálu existuje dnes řada prací. Sérii monografických pojednání zahájil před lety M. M. Rozen tal prací „Voprosy dialektiky v Kapitale Marksa“ (Moskva 1955); jeho kniha trpí ještě poněkud dogmatismem a je podobně jako mnohé jiné práce Rozen talovy již dosti zastaralá. Z novějších monografií je třeba jmenovat I l j e n k o v o v u práci „Dialektika abstraktnogo i konkretnogo v Kapitale Marksa“ a studie, jejichž autorem je rumunský marxista A. J o j a. U nás se těmto otázkám kromě Zeleného věnoval zejména Josef C i b u l k a. Nadto se naše literatura může chlubit historickými studiiemi o typech vědeckého myšlení vůbec, publikovanými slovenským marxistou Vojtechem Filkornem.

Marxističtí filosofové zabývající se otázkami dialektiky hledají zcela právem svou inspiraci v dílech klasiků. Ještě máme v paměti dobu, kdy marxistická dialektika byla vykládána zjednodušeně a zkresleně pod vlivem některých Stalinových prací. Jde nám proto o to, abychom co nejlouběji poznali dialektiku skutečnosti a chápali ji pravdivě a bez schematizací. Základním zdrojem poučení pro filosofa (i pro jiné vědce) je ovšem skutečnost sama — dění přírodní a společenské, které by mělo mít v marxistické filosofii svůj čím dál tím pravdivější obecný odraz. Kromě zobecnování reálných jevů sarných — zpravidla zprostředkovaného přírodními a společenskými vědami — je ještě jiná cesta k prohloubení našeho pohledu na svět, a to rozbor dialektiky v hlavních dílech klasiků. V dílech klasiků, zejména v největším z nich, Kapitálu, je skryto velké bohatství různotvárných forem dialektického myšlení, na které upozorňoval a k jehož rozboru kdysi vyzýval již Lenin.

V předechozích desetiletích se marxisté soustředili na studium *výkladu a výroků o dialektice* v dílech klasiků, v současné době se marxistická filosofie soustředí na přímé *studium dialektického myšlení* klasiků — tak by bylo možno ve zkratce vyjádřit obrát, ke kterému došlo ve studiu klasiků. Zaměřování pozornosti na rozbor myšlenkových postupů v dílech klasiků má svůj hluboký smysl a pomáhá nám poznat myšlenkové formy a postupy, o nichž bychom se asi dověděli více, kdyby byl Marx napsal svou „Logiku“, jak to kdysi zamýšlel. Zároveň nám rozbor metodiky Kapitálu pomáhá poznat nové rysy objektivní dialektiky.

V dosud nepřilíš četné literatuře o tomto tématu zaujímá kniha námi recenzovaná čestné místo. Její autor měl určitou výhodu proti těm, kde se logicko metodologickou problematikou Kapitálu počali zabývat jako první. Je však třeba říci, že práce Jindřicha Zeleného vyniká